

A GONDOLÁS ÉS GONDOLKODÁS VITÁI

ROPOLYI LÁSZLÓ

A filozófia a *szóbeliség* közegében jött létre és ez a körülmény jelentős maradt egész történetében. A világteremtő bölcselkedés kezdetektől fogva erősen kötődik a beszédhez, a beszélgetéshez, a beszélt nyelvhez. A beszélő, hallgató, megbeszélő, megvitató felekhez. Mindezek hangsúlyosan alakítják a filozófiát az *írásbeliség* körülményei között is, és hatványozottan hatnak napjaink *képi/hálózati* kultúrájának közegében.⁹¹ A filozófia létrehozása, alakítása és művelése sajátos kommunikatív aktusok eredménye.

A *kommunikáció* a (nem-természetadta) közösségek kialakításának technikája. A közösségek jellegzetességei a kommunikációs szituációkat formáló tényezőktől, a kommunikáló ágensektől, az általuk eszközként hasznosított médiumoktól – és persze az elérni kívánt céloktól függenek. A filozófia közösségei minden lét és minden létező kritikai figyelembevételével törekcszenek a mindenség, a világként felfogott valóság fogalmi konstrukcióinak létrehozására. Ambíciói következtében a filozófiát nem pusztán az „itt és most”, de ugyanannyira a „nem-itt és nem-most” is foglalkoztatja. Emberi világokat épít és világokban szükségszerűen érvényes közös tudást keres, olyan tudást mely nem közvetlenül a konkrét hasznosságban igazolódik, hanem univerzális érvényességre tör: minden emberi praxis, az emberi élet értelmének azonosításában hasznosul.

A *kritika* valamilyen állapotnak, helyzetnek, viszonynak, elfogadott véleménynek a kétségbevonásával járul hozzá a kommunikáció céljának megvalósulásához: a kritika a bizonyosság hiányának kinyilvánított formája. Kritikai viszonyt létesíthetünk érzéki tapasztalatok egymásra vonatkoztatásával, összehasonlításával és összekapcsolásával is. Az elvont gondolkodás és fogalomhasználat pedig eleve kritikai jellegű: az elvonatkoztatás folyamatában tapasztalataink legtöbb elemét figyelmen kívül hagyjuk, csak néhány elemet emelünk ki és veszünk figyelembe tapasztalataink fogalmi megjelenítése során. A bizonyosság változatainak, fajtáinak és mértékeinek megkülönböztetése során felmerül az ismeretek bizonyításának, illetve cáfolatának igénye.

A *vita* olyan kommunikáció, amelyben a kommunikáló felek részvétele és szándékolt közösségkonstrukciója tudatos és kölcsönös. Ez a tulajdonképpeni, tiszta vita, de a vita lehet egy kommunikatív aktus mellékhatása is, azaz más

---

⁹¹ Lásd pl. a (Ropolyi 2011, 2014) dolgozatokat.

kommunikációs célok követésének nem szándékosan formált következménye. A kommunikációs szituációk társadalmi és kulturális beágyazottságának, nyitottságának következtében végeredményben minden kommunikációnak vannak implicit vita-komponensei is. A tulajdonképpeni viták kézenfekvő eszköze a kritika, eredménye pedig a bizonyosság valamiféle közössége. A kommunikációs szituációk nyitottságából adódó implicit viták az elkerülhetetlen bizonytalanság és közösségihiány tünetei.

A *filozófiai viták* sose pusztán tiszta viták. A mindenség kontextusába ágyazott bármiféle kommunikáció szükségszerűen vezet implicit vitákra, azaz a filozófia közösségeinek töredezettségéhez, a bizonyosságok és értelemkonstrukciók előállításának folyamatosan generálódó feladatához. Nincsenek megkérdőjelezhetetlen tekintélyek, nincsenek feltétlen bizonyosságok, egyszer s mindenkor érvényes értelmezések és értelmek. Minden(ről újra és újra vita) folyik: a vita a filozófia tulajdonképpeni létezési módja.

GONDOLÁS ÉS GONDOLKODÁS

Mindezek nyomán úgy tekinthetjük, hogy a filozófia létrehozásának és művelésének – s így a filozófiai vitáknak – alapvető eljárása a fogalmi *gondolkodás*. Természetesen adódik a kérdés, hogy tulajdonképpen mi a gondolkodás: milyen természetű tevékenység, mit csinálunk, amikor gondolkodunk, mit jelent gondolkodni, mit hívunk gondolkodásnak? Továbbá akár az is felmerülhet, hogy egyáltalán mi értelme van a gondolkodásnak? Ezekre a kérdésekre ezúttal aligha tudunk minden releváns szempontot mérlegelő válaszokat találni. Ehelyett csak arra törekszünk, hogy megvilágítsuk: a *gondolkodás és gondolás közötti különbségtevé*s mennyiben és mivel tud hozzájárulni e kérdések megválaszolásához? Valamint, hogy érzékeltessük: ez hasznos lehet a filozófiai viták természetének és jelentőségének jobb megértésében is.

Kognitív (illetve metafizikai) elképzelések alapján feltételezhetjük, hogy gondolkodás és gondolás különböznek egymástól, azaz a gondolkodás és a gondolás lényegüket tekintve eltérő mentális tevékenységek.⁹² Röviden: a gondolkodás inkább egy folyamatra utal; gondolni viszont valamire szoktunk.

---

⁹² Az elképzelés az 1994-ben Schwendtner Tiborral az ELTE TTK-n tartott „Gondolkodás és élet” című közös kurzusunk, valamint, az 1996-ban a BKE Széchenyi István Szakkollégiumában tartott „Gondolkodás és élet - bevezetés a filozófiába” című kurzusom, továbbá az 1998-ban a visegrádi VI. MAKOG (Magyar Megismeréstudományi Konferencián) tartott „Mit jelent gondolni?” című előadásom révén formálódott. Publikált változatához (Ropolyi 1997/98) figyelembe vettem a (Heidegger 1991) és az (Altrichter 1993) írásokat is. A továbbiakat ennek a dolgozatnak a megállapításaira alapozzuk.

A gondolkodás mozgás; kereső, tájékozódó folyamat. A gondolás nyugalom; a készülődés, vagy a megérkezés, megállapodás, rátalálás állapota. Gondolni valamit: ez a gondolkodás felfüggesztése, egy gondolattal, állásponttal, eszmével való azonosulás, a mellette való elkötelezettségünk deklarációja. A gondolkodás az ész műve, a gondolásban személyiségünk egésze nyilvánul meg. A gondolkodás módszereit az ismeretelmélet, a gondolás módszereit a személyiségelmélet tanulmányozza.

Részletesebben: a gondolkodás tehát valamilyen mozgás, egy fogalmi térben való bolyongás, tájékozódás, keresés, ami zajlik. Időt vesz igénybe, még akkor is, ha esetenként ennek a sajátidő jellege dominál. Valahonnan valahová vezet - esetleg visszajuttat a kiindulópont közelébe -, és érzékelhetően befut egy pályát is. Útja van, vagy ahogy mondani szoktuk: menete. Mindenképpen valamifajta folyamatként jellemezhető.

Ezzel szemben a gondolás valamilyen nyugalmi helyzet, a fogalmi térben való bolyongás, tájékozódás, keresés eredményeként elért (vagy ezeket megelőzően, vagy mellőzően elfoglalt) megállapodás, megállapítás, rátalálás, megtalálás, relatíve statikusan fennálló. A gondolás időtlen - legalábbis kívül van az időn, vagy kiszakít a (külső) időből. Nincs pályája, útja, helye, legfeljebb helyzete van. A gondolás kétségtelenül valamifajta állapot.

A gondolkodás során csak sajátos személyiségvonások játszanak szerepet, a gondolás a személyiség egészének műve. Az értelem működése, a pusztán észhasználat gondolkodóvá teszi az embert, de személyiségének egyéb összetevői eközben alig nyilvánulnak meg. Gondolkodásunk eredményességét reméljük növelni saját személyes attitűdünk háttérbe szorításával, s elvont, általános szempontok előtérbe állításával. Gondolkodás során gyakran tulajdonképpen nem konkrét, valóban létező személyek gondolkodásával, hanem valaminő elvont észszerűség önálló működésével van dolgunk. A gondolkodás a konkrét személyiségjegyekkel megragadhatatlan személytelen egydimenziós ember szellemi aktivitása, ill. egyetlen emberi dimenzió (az ész) megnyilvánulása.

Ezzel szemben a gondolás valamilyen személyes elkötelezettség egy gondolat, egy álláspont mellett, esetleg ennek az elkötelezettségnek a nyilvános képviselése, vállalás és vallás, az egész személyiség által képviselt, személyes felelősséggel hitelesített álláspont: igen, ezt gondolom. A gondolás révén a személyiség egésze azonosul egy gondolattal, egy eszmével, súlyt ad neki és súlyt kap tőle, hiszen egymásra utaltak. A gondolást befolyásolja minden személyiségünket alkotó összetevő, az ész, az értelem, érzések, értékek, érdekek, az érzelmek. A gondolás tehát alapvetően nem személytelen, hanem éppen sággal személyes aktus.

A gondolkodásnak vannak kidolgozott módszerei, haszonnal kecsegtető stratégiái. Felfedezhetünk, ill. elfogadhatunk eljárásokat, kidolgozhatunk s

alkalmazhatunk jellegzetes stílusokat. Az ismeretelmélet és a logika sok változatban tanulmányozza a megfelelőnek ítélt verziókat, a szokásos működési zavarokat. Egy gondolatmenetet végiggondolhatunk (van eleje, közepe és vége, vagyis folyamat, ahogyan Arisztotelész mondaná), bár a gondolkodás útja többféle is lehet (lineáris rendet követő - logikus, elágazásos, zezzugos, csapongó, induktív, deduktív stb.). Sőt bonyolultabb topológiák is szóba jöhetnek: vannak diffúziós, vagy vizuális stratégiák, ill. módszerek, s ezek során gondolkodásunk egyszerre több irányba is kiterjedhet, ami azt jelenti, hogy egyszerre többfélén is gondolkodhatunk. Előfordul az is, hogy a racionalitás személytelen erejében bizakodva, egy gondolatmenet végiggondolása helyett egyszerűen ráhagyatkozunk érvényesnek tekintett logikai következtésekre.

A gondolás nem efféle stratégiákat követ. Az, hogy ezt és ezt gondolom, az megtörténik velem, éppen úgy, ahogy velem a dolgok történni szoktak. Esetleg létre tudunk hozni tipikus helyzeteket, amelyekben gondolni tudunk valamit, ezek azonban egészen esetleges körülményeknek is kiszolgáltatottjai, melyek nélkül nincs nyugalomunk, nem tudunk lehorgonyozni valamiféle álláspont mellett. Máskor viszont nem vagyunk képesek elszakadni egy gondolattól, kiszakadni személyes életviszonyaink szorításából. Itt nem az emberi világ ismeretlen lehetőségei vonzásában, hanem saját életvilágunk fogságában tevékenykedünk. Minden nagyon függ a konkrét személyiség jellegétől és lehetőségeitől, így pl. az olyan sajátos gondolási stratégiák is, mint a ráhagyatkozás, a dominanciára vagy a behódolásra való hajlam, és így tovább. Az ismeretelmélet, logika és tudományfilozófia helyett a személyiségelmélettől, a (tudás) szociológiától és a (tudomány)pszichológiától remélhetünk elméleti magyarázatokat. Érdeemes talán emlékeztetni Karl Jaspersnek a világnézetek pszichológiája kapcsán kifejtett személyiségtipológiájára is. A gondolattal való azonosulás kényszere miatt egyszerre persze csak egy dologra gondolhatunk, ha erre éppen nem vagyunk képesek, akkor hiteltelenné leszünk: bizonytalanok, hamisnak, hazugnak, vagy őszintétlennek fogunk látszani.

Az eddigiekben a gondolkodás és gondolás megkülönböztethetősége érdekében különbségeik mellett érveltünk. Most ugyanezt a célt összefüggésük és kapcsolataik számbavételével is szeretnénk megközelíteni.

Vajon a gondolkodás folyamata felfogható-e úgy, mint egymást követő gondolás-állapotok sorozata? Illetve egy konkrét gondolás vajon hogyan állítható elő gondolkodási folyamatok eredményeként? Vagyis lehet-e egyszerre eleme és eredménye a gondolkodás a gondolásnak és viszont? Ezek nyilván ugyanazok a kérdések, amelyek számtalan tudományos problémában (a matematikai analízisben, a termodinamika folyamatfogalmában, a történelmi

események és folyamatok viszonyában, a hálózatelméletek gráflimesz fogalmában stb.) is jelen vannak s különféle ideológiák mentén szerveződő álláspontokról szemlélhetők. Vajon a gondolkodási folyamat kapcsán is szükség van-e a gondolkodás, mint mozgás Zénon apóriáiról beszélni?

Zénon dichotómia paradoxonához hasonlóan itt is arról van szó, hogy ha el akarok jutni A gondolásából B gondolásába (gondolkodni akarok), akkor közben a közöttük lévő gondolati út nem-megszámálhatóan végtelen sok pontjában (nem-megszámálható gondolat gondolásával) kellene időznöm. Kérdéses, hogy ez lehetséges-e? Ha végtelen sok gondolás vezet csak a gondolkodáshoz, akkor vajon gondolkodhatunk-e egyáltalán? Avagy lehetséges átugrani gondolásállapotokat s közvetlenül ("intuitív" módon) az eredményhez eljutni? Csak gondolás van, vagy van gondolkodás is? A válasz filozófiai előfeltevéseinken múlik. Ha elfogadjuk az aktuális végtelen létezését, akkor nem csak gondolás van, hanem gondolkodás is, ha nem, nincs. Mindkét választásunk logikus és ellentmondásmentes értelmezést tesz lehetővé - de alapvetően eltérnek abban, hogy a gondolások sorozatától megkülönböztetett gondolkodást létezőnek tartjuk vagy sem.⁹³

Másrészt felvethető, hogy vajon milyen személyiségkonstrukciók meghatározottságok válnak láthatóvá a gondolás és gondolkodás összekapcsolásának fényében? Az univerzális, örök, visszatérően ismétlődő folyamatok vagy az egyedi, múlékony, megismételhetetlen pillanatnyi állapotok közegeiben időzzünk? (Kundera 1994)

A gondolkodó ész kétségtelenül valamiféle univerzális emberit képvisel s követőiben az univerzalisztikus, örök emberi személyiségjegyeket alakítja ki. Ebből a perspektívából a múlékony érzésekkel, érzelmekkel, értékekkel és érdekekkel való azonosulás teszi az embert egyedivé s teszi alkalmassá konkrét hétköznapi élethelyzetek eredményes kezelésére.

Ám, aki csak gondol, az a pillanat foglya, de a pillanat lakója is. Aki csak gondol s nem gondolkodik, az folyamatosan jelen van, a jelenben lakozik, otthon van itt. Az ilyen életnek rendkívüli intenzitása van, az ilyen személy teljes hitelességgel van jelen. Idő és tér, valóság és képzelet, álom és ébrenlét határait könnyedén veszi; sztalker. De vajon mi teheti indokolttá a pillanat elhagyását, lerombolását, mi készítheti az ilyen embert a gondolkodásra, hiszen számára a gondolkodás - a gondolás folyamatosságának feladásával - önfeladásként jelenik meg, öngyilkossággal ér fel.

Mindannyiunk számára magyarázatra szorul, hogy vajon mi értelme van túllépni a gondoláson, mi értelme van a gondolkodásnak? A legegyszerűbb válasz talán az lehet, hogy a gondolkodásra való áttéréssel az ember számol, számításba veszi a pillanat elhagyásával elszenvedett hátrányokat s az ily

---

⁹³ A Zénon apóriák legjobb elemzését Tóth Imre adja (Tóth 1993, Ropolyi 2020).

módon (később) megszerezhető előnyöket, s dönt az előnyösebbnek tűnő megoldás mellett. Megmondhatjuk, hogy ez gyakran nem az ember döntése, hanem döntés az emberről, a túlélését befolyásoló (természeti és társadalmi) hatalmak döntése. Ezek súlya alatt az ember felfüggeszti személyiségének integritását s csak egy dimenzióban aktív, gondolkodik s nem él. Történetileg persze inkább arról van szó, hogy nagy tömegeknek eleve meg sem engedik, hogy teljes életet éljenek, a társadalmi munkamegosztás s az elidegenedés körülményei között nem jöhet létre integrált személyiség. Nyilvánvaló az is, hogy az elidegenedett viszonyok a legtöbb embert a pusztá gondolkodás lehetőségétől is megfosztják.

A gondolás és gondolkodás különbségei természetesen egész kultúránkban érvényre jutnak (Ropolyi 1997/98, 2012) – a továbbiakban azonban csupán a filozófiai vitákban való jelenlétük felvillantására van lehetőségünk.

FILOZÓFIAI GONDOLÁS ÉS GONDOLKODÁS

A felvetett elgondolások nyomán beszélhetünk a gondoláshoz s a gondolkodáshoz kötött tipikus filozófiai metodológiákról, filozófiai stílusokról, valamint ezekhez kapcsolódó jellegzetes filozófiai vitákról.

Mindenekelőtt azonosíthatjuk a gondolkodást, illetve a gondolást előnyben részesítő filozófiai praxisokat. Könnyű ráismerni a gondolkodást, azaz a személytelen, az észhasználat univerzális logikái, nyelvi, kognitív szabályai mentén zajló keresést, tájékozódást preferáló ún. *analitikus* stílusú filozofálásra, valamint szöges ellentétére a személyesen vállalt, határozottan alakított és formált álláspontokkal, specifikus metafizikai elvekkel és elképzelésekkel operáló ún. *kontinentális* filozofálásra utaló jelekre is. A közismert és népszerű analitikus-kontinentális dichotómiára jellemző gondolkodás ill. gondolás metodológiai preferenciák valamilyen formában számtalan más filozófiai alternatívában is megjelenhetnek, mint például az igaz és autentikus filozófia különbségében (Heller 1996), a filozófia mesterséggként és hivatásként való művelésében (Weiss 2021, Haack 2021), a kritikai és az értekező, a tudományos „szigorúságú”, illetve esszé stílusú művek létrehozásában, kizárólag filozófiatörténeti, illetve kizárólag kortárs elemzések iránti elköteleződésekben, és sok további formában is.

Mindezek figyelembevételével világosan megkülönböztethetők a distinkció (explicit vagy implicit) figyelembevételéből származó filozófiai viták nagyobb csoportjai. 1) Egyrészt a gondolkodás, illetve a gondolás eljárásaira alapozott filozófiák esetében egyaránt vitákat generálhatnak a *saját*, „belső”, specifikus metodológiájuk követelményeinek való megfelelés elvárásai; a bevett nézetek, az adott „hagyományban” érvényben lévő gondolkodási

„paradigmák” követésének igényei. 2) Másrészt jelen vannak a gondolkodás és gondolás metodológiai preferenciák közötti határozott választást szorgalmazó elgondolások. 3) Harmadrészt vitákat generál az együtt-létező gondolás és gondolkodás egy fogalmi rendszerben való közös használhatóságának a lehetősége is.

A gondolásra alapozott filozófiák vitáiban nyilvánvalóan vitatott lehet, hogy a filozófus vajon milyen alapon tud, illetve mer általános és szükség-szerűen érvényes állításokat tenni? Hétköznapi vagy rendkívüli, egyszeri és egyedi vagy ismétlődő és közönséges tapasztalatok jogositják fel erre? Milyen módon konstruálhatók (akár végtelenül) sokértelmű, ám minden értelmükben relevánsan értelmezhető fogalmak és nyelvi formulák, metafizikai állítások? A filozófia történetének melyik alakja vagy alkotása reprezentálja az érvényes, tulajdonképpeni filozófiai attitűdöt? Milyen személyiségvonások, kulturális és társadalmi körülmények teszik a filozófus számára lehetővé a sikeres világ-építő praxist? Kritikai metafilozófiai kontextusként tipikusan személyiség-elméletek (számtalan változatukban), társas ismeretelméletek, tudásszociológiák, tudománypszichológiai, művészetelméleti, történet- és társadalom-elméleti elgondolások vehetők figyelembe.⁹⁴

Ha Kuhn szellemében azt mondanánk, hogy a gondolás filozófusai vilá-gukra vonatkozó paradigmákat keresnek, alakítanak és létesítenek, akkor a gondolkodás filozófusairól, mint valamilyen adott, érvényben lévő paradig-mában dolgozó „rejtvényfejtőkről” beszélhetnénk. Ebben a vonatkozásban vitatott és számonkérhető követelmény az egyértelmű és világos beszéd, a szigorúan szabályos, esetenként formalizálható nyelvhasználat, az ellent-mondásmentesség és logikai kompaktság, és más effélék. Kritikai metafilozó-fiai kontextusként minden, a tudományok szemléletmódjára is jellemző diszciplína, logikai és nyelvfilozófiai, bizonyításelméleti, tudományelméleti konstrukciók relevánsak lehetnek. A személyesség megnyilvánulásaira gyakran lehetséges hibaforrásként tekintenek.

Figyelemre méltó, hogy egy ilyen törekvés újabban lehetővé teszi gépi, mesterséges intelligencia használatán alapuló gondolatmenetek, bizonyítási eljárások filozófiai igénybevételét is. Nemrégiben publikálták például az ún. „Project Debater” automatikus érvelő rendszer leírását.⁹⁵ Ez a mesterséges intelligencia alapú program képes emberi ágensekkel adott témákról valós idejű és sikeres viták lefolytatására. Evidensen adódik a program (gondol-kodás-alapú) filozófiai vitákban való hasznosítása, s az esetleges érvelési hibák

---

⁹⁴ Elképesztően átfogó analízissel próbálkozik (Collins 1998).

⁹⁵ Ld. (Slonim - Bilu - Alzate 2021) A dolgozatnak nem kevesebb mint 53 szerzője van. A rendszert az IBM mesterséges intelligencia kutatói hozták létre (*Project Debater* 2021).

elkerülésével karnyújtásnyira került logikailag hibátlan filozófiai rendszerek építésének lehetősége. (Reed 2021, Weinberg 2021) Némileg hasonló céllal újabban, más számítástechnikával támogatott diszciplínák mintájára bevezették az ún. „komputációs filozófia” fogalmát is. (Grim – Singer 2020)

A gondolás és gondolkodás megkülönböztetésén alapuló filozófiai viták másik, talán legnépesebb csoportja az e két mentális praxis közötti választás diskusszióit tartalmazza. Az egymást kölcsönösen bíráló és elutasító filozófiai praxisok tipikus eljárásai jól ismertek például az ún. analitikus/kontinentális összecsapások dokumentumaiból.⁹⁶

A gondolkodás alapú analitikus praxis a valóság homogén reprezentációin való végeérhetetlen bolyongás tapasztalatával szembesül a valóság végtelen összetettségéből adódó ismeretelméleti nehézségekkel, logikai paradoxonokkal, illetve az objektív valóság azonosításában elszenvedett – szükségszerűnek mutakozó – filozófiai kudarcokkal. Az analitikus világértelmező elemzésekben hasznos gondolati eszközök használatával nemigen tudunk mit kezdeni alapvető ontológiai dilemmákkal. Például a Searl „kínai szoba” argumentumába foglalt súlyos filozófiai kihívással: hogyan tudunk különbséget tenni gondolati reflexiók koherens kollekciója és az esetlegesen ezeket generáló „objektív” létező realitása között?⁹⁷

A rendelkezésre álló tapasztalatokból saját rendszereket elgondoló filozófus személyes világértelmezésének más értelmezésekkel való kommunikációjára kényszerül. Az ehhez szükséges „teoretikus tér”, a megfelelőnek mutakozó fogalmi, nyelvi és logikai közeg – az analitikus filozófus lehetőségeitől eltérően – általában nem áll eleve rendelkezésére, ezeket saját magának kell kiválasztania, formálnia, vagy létrehoznia. Ez korántsem egyértelmű, számtalan vitát generáló, de lehetséges eljárás – hiszen, mint például Tóth Imre mondja: a gondolkodó nem a logika foglya, hanem alkotója.⁹⁸ Így filozófiai állásfoglalásaiból épített világának leírásához és annak kommunikációjához esetről esetre létre tudja hozni a közösségalkotást lehetővé tévő kommunikációs szituációkat, beleértve a megfelelő beszédmódot és nyelvet.

A gondolás és gondolkodás viszonyának egységes fogalmi keretben való értelmezéséhez „analitikus” és „kontinentális” tradíciókból egyaránt vezetnek utak. Illusztrációként egyrészt érdemes hivatkozni Altrichternek (1993) a gondolás és gondolkodás nyelvi és logikai kontextusait egyaránt hasznosító gondolatmeneteire Descartes „cogito, ergo sum” interpretációja kapcsán.

---

⁹⁶ A folyamatos intenzív vita illusztrációja lehet pl. egy itthoni eszmecsere: (Eszes - Tózsér 2005, 2007, Schwendtner 2006, Ullmann 2006).

⁹⁷ Itt visszaköszön a kanti magában való dolog.

⁹⁸ Tóth elsősorban a neumeuklideszi geometriák történeti és filozófiai elemzéseivel támasztja alá álláspontját. (Tóth 2011, Ropolyi 2020).

Másrészt kézenfekvő Heideggernek a gondolkodást elemző munkáit felidézni. (Heidegger 2009, 1991) A heideggeri álláspontot – a most szóban forgó szempontból – Hannah Arendt (1977) gondolta tovább. Mint Heller Ágnes megállapítja (Heller, Roberts, Beilharz 2020) Arendt a heideggeri „mi a gondolkodás” helyett inkább a „mit tesz a gondolkodás” kérdésére teszi a hangsúlyt s utóbbi megválaszolásától remél az előbbire is választ. Alaposan leegyszerűsítve: Arendt – a fentebb leírtakhoz némileg hasonlóan – ugyancsak megkülönböztet kétféle mentális tevékenységet: a kontemplatív, meditatív, értelmező, értelemkereső, *tulajdonképpeni* gondolkodást (olyasmit, amit mi gondolásként írtunk le), és a tudományos, technikai, hasznos tudást eredményező *problémamegoldó* gondolkodást (olyasmit, amit mi gondolkodásnak hívtunk). Ezek s a kapcsolódó további arendti dichotómiák (pl. igazság és tudás, tudni mit és tudni hogyan stb.) forrásaiként ugyancsak a személyesség és személytelenség meghatározottságai azonosíthatók. Heller Ágnes Arendt álláspontjával szemben e mentális praxisok elválaszthatatlansága mellett érvel – örömteli elkötelezettséggel a kommunikáció, a kritika és a vita filozófiáinkat életben tartó funkciói mellett (Heller, Roberts, Beilharz 2020).

Utóbbiak filozófiai jelentősége vitathatatlan. Felidézni a filozófia mai állapotára valamilyen módon – legalábbis a filozófia angol nyelvű művelőinek körében – jellemző felmérés „eredményét”. Bourget és Chalmers 2009-ben filozófusok többes táborában próbálta feltárni a jelentősebb filozófiai kérdésekben való állásfoglalások megoszlását és ezeknek különféle módszerekkel láthatóvá tehető összefüggéseit.⁹⁹ A felmérésből az álláspontok végtelen variabilitása mellett az is kiderült, hogy a filozófusok egyáltalán nincsenek tisztában a filozófiai nézetek szakmán belüli megoszlásával. Ilyenformán talán jobb lesz, ha ezt a gondolatmenetet itt és most mi is felfüggesztjük.

IRODALOMJEGYZÉK

Altrichter Ferenc: Cogito, ergo sum. 119-184. In. Altrichter Ferenc: *Észérvek az európai filozófiai hagyományban*. Atlantisz, Budapest, 1993.

Arendt, Hannah: *The Life of the Mind*. A Harvest Book. Harcourt Inc, San Diego-New York-London, 1977.

Bourget, David – Chalmers, David J.: What do philosophers believe? *Philosophical Studies* 170 (3). 465-500. 2014.

---

⁹⁹*The PhilPapers Surveys. Results, Analysis and Discussion*. <https://philpapers.org/surveys/>. Illetve (Bourget – Chalmers 2014). A felmérést 2020-ban megismételték. Az új adatok kiértékelése folyamatban van.

- Collins, Randall: *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*. Belknap Press/Harvard University Press, Cambridge Mass–London, 1998.
- Eszes Boldizsár - Tózsér János: Mi az analitikus filozófia? *Kellék* 27-28. 45-71. 2005.
- Eszes Boldizsár -Tózsér János: Mi és mi nem az analitikus filozófia? *Magyar Filozófiai Szemle* 2007. 1-2. 75-107. 2007.
- Grim, Patrick – Singer, Daniel: Computational Philosophy. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.)
<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/computational-philosophy/>
- Haack, Susan: Philosophy as a Profession, and as a Calling. *Syzygy* VIII. 33-51. 2021.
- Heidegger, Martin: Mit jelent gondolkodni? (Ford. Pongrácz Tibor) 7-16. In. Bacsó Béla (Szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi, Budapest, 1991.
- Heidegger, Martin: *Mit hívünk gondolkodásnak?* (Ford. Vajda Mihály) Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2009.
- Heller Ágnes: A tragédia mint a mezítelen egzisztencia létformája. (Lukács György „A tragédia metafizikája” című esszéjén gondolkodva). *Magyar Filozófiai Szemle* 1996. 4-5-6. 325-337. 1996.
- Heller, Ágnes – Roberts, David – Beilharz, Peter: On thinking: Open letter to Hannah Arendt. *Thesis Eleven* 159 (1). 23-34. 2020.
- Kundera, Milan: *A lét elviselhetetlen könnyűsége*. (Ford. Körtvélyessy Klára). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- Project Debater. <https://www.research.ibm.com/artificial-intelligence/project-debater/> (Elérve: 2021. december 27)
- Reed, Chris: Argument technology for debating with humans. *Nature* 591. 373-374. 2021.
- Ropolyi László: Mit jelent gondolni? *Magyar Pszichológiai Szemle* LIII (37) 1-4. 177-187. 1997/98.

- Ropolyi László: A filozófia képe és a kép filozófiája, avagy az igaz a rész – az igaz az egész. 11-40, In. Egyed Péter és Gál László (Szerk.): *Fogalom és kép II*. Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár, 2011.
- Ropolyi László: What is Called „Thinking of”? – Ideas for Thinking. 61-73, In. Shulamith Kreitler, Günther Fleck, László Ropolyi, and Dagmar Eigner (eds.): *Systems of Logic and the Construction of Order*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2012.
- Ropolyi László: Másodlagos szóbeliség vagy vizualitás. 31-48, In. Egyed Péter és Gál László (Szerk.): *Fogalom és kép 4. Hang/hangzás, beszéd, zene*. Egyetemi Műhely Kiadó - Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2014.
- Ropolyi László: A filozófia felszabadítása: Tóth Imre Zénón dichotómia apóriájának értelmezéséről. 167-184. In. Paksi Dániel (Szerk.): *Emergencia: a világ rétegzett felépítésének az elmélete*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020.
- Schwendtner Tibor: Analitikus versus kontinentális filozófia. *Magyar Filozófiai Szemle* 2006. 1-2. 1-15. 2006.
- Slonim, Noam – Bilu, Yonatan – Alzate, Carlos, et al.: An autonomous debating system. *Nature* 591. 379-384. 2021.
- The PhilPapers Surveys. Results, Analysis and Discussion. <https://philpapers.org/surveys/>
- Tóth Imre: The Dialectical Structure of Zeno's Arguments. 179–200. In. Michael John Petry (ed.): *Hegel and Newtonianism*. Kluwer, Dordrecht, 1993.
- Tóth Imre: *Szabadság és igazság*. Typotex, Budapest, 2011.
- Ullmann Tamás: Analitikus és kontinentális filozófia. *Magyar Filozófiai Szemle* 2006. 3-4. 227-251. 2006.
- Weinberg, Justin: “Hey Sophi”, or How Much Philosophy Will Computers Do? *Daily Nous* 2021/03/24. <https://dailynous.com/2021/03/24/hey-sophi-or-how-much-philosophy-will-computers-do/>
- Weiss János: A filozófia mint mesterség vagy hivatás. *Előadás az „Önéletrajz és filozófia. Konferencia Heller Ágnes emlékére” című rendezvényen*. Budapest, 2021 március 11. (Kézirat)